

ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АЛЬ-ФАРАБИ
AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОСОФИИ И ПОЛИТОЛОГИИ
FACULTY OF PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»
атты халықаралық ғылыми конференциясы

Международная конференция студентов и молодых ученых

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

International Scientific Conference of Students and Young Scientists

«FARABI ALEMI»

Часть 2

06-08.04.2023

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ФИЛОСОФИЯ ЖӘНЕ САЯСАТТАНУ ФАКУЛЬТЕТІ

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ
ФАКУЛЬТЕТ ФИЛОСОФИИ И ПОЛИТОЛОГИИ

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

атты студенттер мен жас ғалымдардың
халықаралық ғылыми конференция

МАТЕРИАЛДАРЫ

Алматы, Қазақстан, 6-8 сәуір 2023 жыл

2 том

МАТЕРИАЛЫ

международной научной конференции
студентов и молодых ученых

«ФАРАБИ ӘЛЕМІ»

Алматы, Казахстан, 6-8 апреля 2023 года

Том 2

MATERIALS

International Scientific Conference
of Students and Young Scientists

«FARABI ALEMI»

Almaty, Kazakhstan, April 6-8, 2023

Volume 2

Алматы
«Қазақ университеті»
2023

респондентов о наличии устойчивых обонятельных ассоциаций, связанных с той или иной культурой. В инсталляциях и проектах, посвященных коллективной травме, погружают в атмосферу событий прошлого. Во втором случае, опираясь на «эффект Пруста», реализуется одна из основных функций памяти – сохранение воспоминаний. Авторы запускают мультисенсорные проекты с целью создать индивидуальные ольфакторные архивы.

Список литературы:

1. Деррида, Ж. О грамматологии / Ж. Деррида; Пер. с фр. и вст. ст. Н. Автономовой. – М.: Ad Marginem, 2000. – 511 с.
2. Землякова, Т. Как запахи стали частью современного искусства / Т. Землякова. – Текст: электронный // «Нож». – 2019. – URL: <https://knife.media/olfactory-art/> (дата обращения: 08.02.2023).
3. Классен, К. Значение и власть запаха / К. Классен, Д. Хоувз, Э. Синнотт; пер. О. Литвиновой // Ароматы и запахи в культуре. – 2010. – Т. 1. – С. 43–51.
4. Лотман, Ю. М. Память в культурологическом освещении / Ю. М. Лотман // Статьи по семиотике и типологии культуры. – 1992. – Т. 1. – С. 200–203.
5. Нора, П. Всемирное торжество памяти / П. Нора // Неприкосновенный запас. – 2005. – Т. 2. – С. 130–151.
6. Пруст, М. В. поисках утраченного времени: в сторону Свана / М. Пруст; перевод с фр. Н. М. Любимова. – СПб.: Сов. писатель, 1992. – 367 с.
7. Хирш, М. Поколение постпамяти. Письмо и визуальная культура после Холокоста. / М. Хирш; Пер. Н. Эппле. – М.: Новое издательство, 2020. – 428 с.
8. Arshamian, A. The functional neuroanatomy of odor evoked autobiographical memories cued by odors and words / A. Arshamian, E. Iannilli, J. Gerber. – Текст: электронный // *Neuropsychologia*. – 2013. – URL: <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2012.10.023> (дата обращения: 09.03.2023).
9. Cahill, L. The amygdala and emotional memory / L. Cahill, R. Babinsky, H. J. Markowitsch. – Текст: электронный // *Nature*. – 1995. – URL: <https://www.nature.com/articles/377295a0> (дата обращения: 06.03.2023).
10. Osman, A. Historical Overview of Olfactory Art in the 20th Century / A. Osman // CAS Seminar Paper. – 2013. – P. 2–21.
11. Royet, J. Emotional responses to pleasant and unpleasant olfactory, visual and auditory stimuli: a positron emission tomography / J. Royet [и др.] – Текст: электронный // *J Neurosci*. – 2000. – URL: <https://www.jneurosci.org/content/20/20/7752> (дата обращения: 06.03.2023).
12. Scents of Exile: Interview with Olfactory Artist Brian Goeltzenleuchter. – Текст: электронный // *Eris parfums* [сайт]. – 2021. – URL: <https://www.erisparfums.com/new-blog-1/category/olfactory+art> (дата обращения: 10.03.2023).
13. Smelling boundaries. – Текст: электронный // *Scent Culture Institute* [сайт]. – 2015. – URL: <https://scentculture.institute/morgan-wong-thatshow-i-used-to-know-i-have-in/> (дата обращения: 01.03.2023).
14. The revolutionary smell memory kit. – Текст: электронный // *Supersense* [сайт]. – 2015. – URL: <http://smellmemorykit.supersense.com/> (дата обращения: 03.02.2023).
15. U-deur. – Текст: электронный // *Rimini Protokoll* [сайт]. – 2000. – URL: <https://www.rimini-protokoll.de/website/en/project/u-deur/> (дата обращения: 15.02.2023).
16. Warburg, A. *Gesammelte Schriften. Der Bilderatlas MNEMOSYNE* / A. Warburg. – Berlin: Akademie Verlag Berlin, 2000. – 140 p.
17. Willander, J. Smell your way back to childhood: Autobiographic odor memory / J. Willander, M. Larsson. – Текст: электронный // *Psychonomic Bulletin & Review*. – 2006. – URL: <https://doi.org/10.3758/BF03193837> (дата обращения: 01.03.2023).

XIX Ғ. II ЖАРТ. – XX Ғ.Б. СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ РУХАНИ-АҒАРТУШЫ ТҮЛҒАЛАРЫ ЖАЙЛЫ ҚҰНДЫ ҚОЛЖАЗБА

Исламтану мамандығының 1-курсмагистранты Елеусізбаева Н.М.

Ғылыми жетекшіі: д.м.а., PhD доктор Жамашев А.Ш.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Андатпа: Мақалада қазақ тарихындағы Ресей империясының әлсіреп, жаңа үкімет құрылар алдындағы аласапыран заманда өмір сүрген, Шығыс Қазақстандағы ірі білім орталығы саналған Семейге тұрақтап халықтың рухани дамуына үлес қосқан тұлғалар жайлы баяндалған. Қайнаркөз ретінде 1846-1913 жж. Шығыс қазақ даласында өмір сүрген атақты тарихшы, өлкетанушы Құрбанғали Халидидің жазған табақат еңбегі қарастырылады.

Кілт сөздер: Семей, Құрбанғали Халиди, табақат, имам, молда, мешіт-медресе.

XIX ғ. II жарт. – XX ғ.б. Шығыс қазақ даласында халықтың сауаттануына, рухани қайнардан сусындауына қазақ, татар, башқұрт діндарларының қосқан үлесі аса зор. Олар мешіт-медресе салуға ұмтылдырды, халықтың рухани қажеттілігін өтеді, шәкірт тәрбиелеп, ілім айналымын жалғастырды. Діни тұлғалардың өмірбаянын сол заманда өмір сүрген әрі ғалым, әрі діни қайраткер Құрбанғали Халидидің жазған табақат еңбегіне сүйене отырып қарастырмақшымыз. Әуелі, Халидұлы Құрбанғалидің өмірі мен шығармашылығына тоқталған жөн. Оған қатысты күнімізге дейін қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде мақала, кітап, диссертациялық жұмыстар жарық көрген.[1; 2; 3; 4, p.63-82; 5]

Құрбанғалидың балалық шағы Аягөзде өтті, бастауыш білімді 1850 жылдары Петропавл көпесі Мұртаза Мақсұтов салдырған [3, с.101] Аягөз медресесінен алды. Мұнда тәлім берген алғашқы ұстазы – Шейхул-ислам Ахун ибн Мұхаммед-Садық ибн Исмаил (д.қ.ж. 1889). Одан кейін білімін Семей медреселерінде жалғастырды. Ол Семей тарихына қатысты деректерді Семейдегі ұстаздарының бірі молда Мәлік ибн Мұхаммед-Рахим Шамауиден естіген. Шынында, Құрбанғалидың тарихшы ретінде қалыптасуына әсер еткен әрі ауызша тарихи деректерді жинауға қызығушылығын оята білген бірден-бір ұстазы – осы молда Мәлік [4, p.74-75]. Басқа да ұстаздары жайлы ол қолжазбасында кеңірек мәлімет берген [5].

Біраз уақыт Бақты бекінісінде тұрып, кейін 1874 жылдан бастап 1913 жылы өмірден қайтқанша Құрбанғали Шәуешек қаласындағы мешітте имамдық қызметін атқарды, сонымен қатар, жергілікті татар медресесінде дәріс берді. Оның барлық тарихи еңбектері осы кезеңде жазылған.

Құрбанғали Халидидің еңбектерінің мазмұнына көңіл бөлсек, оның жан-жақты сауатты болғанына көзіміз жетеді. Медреселерде, негізінен, діни пәндер оқытылғанымен, ол талпынысының арқасында кейбір зайырлы ілімдерді меңгерген. Десе де, ілімнің біржақтылығы оның көзқарасына шектеу болды деген пікір білдіреді Ж. Кармышева [3]. Дегенмен, бұдан алдын Семейдегі ұстазы молда Мәлік Құрбанғалидың тарихшы болып қалыптасуына әсер еткені айтылды. Ол ұстазының тарих, география пәндерінде терең ілімді болғанымен бөліседі. Сонымен қатар, 1865-1882 жылдары Семейдегі №8 мешітте сабақ берген Камалуддин ибн Мұхаммед-Рахим деген ұстазынан мантық (логика) ілімін үйренген [5, XI].

Құрбанғалидың татар тілінен өзге қазақ тілін жетік меңгергені мәлім. Себебі, шығармасында қазақ тілінде мол дерек, қазақ фольклорының үлгілері кездеседі. Ал «Тауарих хамсанын» кейбір деректеріне назар салсақ, оның ауызекі орыс тілінен де хабардар болғанын аңғарамыз [3, с.101]. Одан бөлек, Құрбанғали парсы, қытай, моңғол, түрік және басқа да шығыс тілдерін жетік меңгерген деседі.

Халидұлының қолжазбалары мен басылып шыққан еңбектері Шығыс Қазақстан және Шыңжаң өлкесінің өткенінен сыр шертеді.[3, с.101] Оның екі тарихи еңбегі Қазан баспасынан шыққан. Біріншісі, «Тарих-и жәрида-и жәдида» кітабы 1889 жылы жарық көрді. Құрбанғали 1885 жылы Шығыс Түркістандағы көне Тұрфанда орналасқан Асхабу кафе атты құлшылық орнын зиярат ете барған. Бұл кітапты осы сапарында жергілікті халықтан алған ауызша, жазбаша деректердің негізінде жазды. Келесі аса бір маңызды, танымал 710 беттік «Тауарих хамса-и шарқи» («Шығыстың бес елінің тарихы») еңбегі 1910 жылы Қазан қаласында басылды. Ол Ресей империясы кезінде жарық көрген ислам тарихнамасының маңызды туындысы саналады. Сонымен қатар, Халидұлының 1911 жылы жүйелі жазып бастаған қолжазбасы назар аударарлық. Биографиялық сөздік қамтылған бұл қолжазбаның жалпы көлемі – 137 парақ. Әуелі, табақат ұғымына назар аударайық. Араб тілінде «табақат» сөзі дәрежелер, мәртебелер, қабаттар дегенді білдіреді.[6] Ал терминдік мағынасы – адамдарды біліктілігіне, дәрежелеріне байланысты топтарға, қабаттарға бөлу.[7, б.1] кеңірек айтсақ, табақат пен таражум кітаптары – сахаба, табиғиндердің, ислам ғылымдарының түрлі салаларына байланысты ғалымдардың, ақындардың, сопылардың өмірбаяндарын сипаттап көрсететін әдебиеттер екені айқындалды. Тарихшы Құрбанғалидың жоғарыда аталған қолжазбасының мазмұны:

– 1а-18b парақтары Семей қаласы мен ондағы діни білім орталықтарының тарихы;

- 19b-109a парақтары атаусыз биографиялық сөздік;
- 110a-112a парақтары Шәуешектің тарихына қатысты материалдар;
- 112b-137b парақтары Құрбанғали отбасының шежіресі жайлы мәліметті қамтыған [5, р.ХХ]. еңбек Қолжазбаның алғашқы екі бөлігін Аллен Франк пен Мірқасым Османов ағылшын тілінде биографиялық сөздік ретінде өңдеп шығарған. Оны қазақ даласында жазылған ислами ғылымдарының дәстүріне сай табақат еңбектерінің қатарына қосуға әбден болады. Семей қаласы мен ондағы мешіт-медреселердің тарихына қатысты 1a-14a парақтарындағы мәлімет «Materials for the Islamic history of Semipalatinsk: two manuscripts by Aḥmad-Walī al-Qazāni and Qurbān‘ali Khālīdī» кітабында, ал 21b-98a және одан кейінгі кейбір парақтары (106b, 107b, 108a) «An Islamic biographical dictionary of the Eastern Kazakh steppe, 1770-1912» кітабында жарияланған. Алғашқы, соңғы парақтарының берілмеуі ол беттердің табылмауы немесе оқылуының қиындығымен байланысты болуы мүмкін. Ағылшын тіліндегі аудармадан кейін екі кітаптың да соңында түркі (шағатай) тіліндегі мәтін берілген. Аталған кітапта қолжазба Мірқасым Османовтың кітапханасында сақталғаны жазылған. Бірақ бүгінгі күні нақты қай жерде сақталғаны белгісіз.

«Materials for the Islamic history of Semipalatinsk...» шығармасының авторлары екі қолжазбаны негізге алған. Өңделіп жарық көрген еңбек мазмұны Ахмад Уали әл-Қазанидің өмірбаяны мен оның «Семипалат қаласының тарихы» кітабы және Құрбанғали Халидидің өмірбаяны мен оның Семей қаласы тарихына қатысты еңбегін қамтиды. Олардың ағылшын тіліндегі аудармасы мен шағатай тіліндегі факсимиле суреттері берілген. Екі автордың мәліметтерді реттеу әдіснамасы өте ұқсас. Олар Семейдегі Бірінші, Екінші, Үшінші деп нөмірлеп тоғыз мешітке жекелей сипаттама береді, олардың тарихымен және онда қызмет еткен имамдармен жекелей таныстырады.[4]

Халидұлы Семей тарихы жайлы қайтыс боларынан бір жыл бұрын 1912 жылы бастап оны толық аяқтап үлгермеген. Жазған қолжазбасы екі негізгі бөлімнен тұрады, оның әрбірі Семей мешіттері мен имамдарымен байланысты және сол арқылы қаланың тарихына қатысты мәліметтерге қанық боламыз. Жалпы алғанда, еңбектің атауы қойылмаған. Бірақ екінші бөлімге Құрбанғали Халиди «Семипалат баладасының бинасы уа Семипалат намила уажһи тасмиясы уа онда олан масжидларының тарихы» («Семей қаласының құрылуы, Семипалат атауының қайнары және оның мешіттерінің тарихы») деп атау берген. Оған қоса, қолжазбада негізгі тақырыптан тыс мәліметтер бар, бірақ олар өңделген нұсқада берілмеген. Имамның Семей тарихына қатысты мәлімет қайнаркөздері – Семейдегі ұстазы молда Мәлік Эфенди, Семейден шығып кейін Шәуешекте өмір сүрген көптеген тұлғалар. Осы және басқа еңбектері секілді, негізінен, ауызша жеткен мәліметтерге сүйеніп қағаз бетіне түсірген. Десе де, еңбектің мазмұны оның замандасы Ахмад Уәлидің «Китаби тауарихи Семипулат қалға» (Семей қаласының тарихы) кітабымен, кейбір жерлерде, тіпті, сөзбе-сөз сәйкес келеді.[4, р.66]

Ал «An Islamic biographical dictionary of the Eastern Kazakh steppe, 1770-1912» шығармасында автор көбіне Ресейдің қарамағындағы Семей және Қытайдың қарамағындағы Шәуешек қалаларының ғалым, сопыларына көбірек тоқталған. Еңбектің жартысы дерлік Семеймен байланысты тұлғаларға арналған. Оған қоса, аймақтық кішігірім Бақты, Аяғөз, Лепсі, Қопал, Өскемен, Көкпекті, Зайсан секілді қалалар жайлы мәлімет бар.

Табақат еңбегінің жазылған мерзіміне назар аударсақ, Құрбанғали өз ұстазы Камалуддин ибн Абдурахим жайлы 1325/1907-1908 жылы жазған жазбасына қарағанда, оны «Тауарих хамса-и шарқи» еңбегін (1910 жылы) жарияламастан алдын құрастырып бастаған. Дегенмен, онда «Тауарих хамса-и шарқидан» кеңінен мәлімет келтіріп, тіпті, бір жерінде бет нөмірін көрсеткендіктен, сөздіктің едәуір бөлігі аталған кітаптың жарияланымынан кейін құрастырылған болса керек.[5, ХХІ-ХХІІ].

Ендігі кезекте Құрбанғали Халиди Семей мешіт-медреселерінде қызмет еткен бірнеше көрнекті діни қайраткерлерінің өмірбаянына көз тастайық. Реттілігі автордың еңбекте берген ретімен сай келеді. (Халидұлы табақат еңбегіндегі тұлғаларды көне түркі (шағатай) әліпбиінің ретімен тізген: «әлифтен» бастап «йә» әрпіне дейін).

- Ахмад ишан ибн Қызыл-Мұхаммед ибн Абдураззақ ибн Иш-Мұхаммед ибн Темурали – «Тимки» атымен танылған, Бұхарада тәлім алған имам. Сопылық ілімдерінен Халифа Хусейннен ижаза алды. Шафи бай, Сафақұл байлар оны Семейге алдырып, №1 мешіттің имамдығына тағайындайды. Аталған мешітті шамамен 1800 ж. Шафи бай тұрғызған. Бұл алғашқы татар мешіті Тоқал мешітінен кейін салынған. Иш-Мұхаммедтің ұлы хазіреті Мұхаммед-Ярды Мазарбашыдан шақыртылып, №1 мешітке Ахмад ишанның жанына наиб

(орынбасар) имам етіп тағайындалады. Бірнеше жылда жергілікті тұрғындардың саны өсіп, бірінші мешітті көшіріп, оның орнына екінші мешітті тұрғызды. Мұхаммед-Яр көшірілген №1 мешіттің имамы болды. Сол секілді мешіттің аты ауысып, бұл мешіт Мұхаммед-Ярдың мешіті деп танылып кетті. Ал оның орнында салынған Ахмад ишанның мешіті №2 мешіт аталды.[5, p.4-5]

- Ибраһим ахун ибн Ахмад ишан. Бір кездері хазіреті Дамолла Ризауддинмен бірге оқыған, одан кейін Бұхараға барған. Онда екі не үш жыл тұрып, әкесі біраз жасқа келіп қалғандықтан Семейге оралып, №2 мешітке имамдық қызметке орналасты. Оған қоса, губернатордың тағайындауымен аймақтық ахун лауазымына келді. Оның жалақысы көп болмаса да, жүрегі жұмсақ, текті, қарапайым болатын. Бірде ғұламалар жиынында жаназа намазы үшін имамға қаншалықты орын қажет деген сұраққа ол бірінші болып жауап беріп, сәждеде тұру үшін жеткілікті орын қалдыру керектігін айтты. Сонда оның ұстазы Риза: «Біздің ахун шешімі күрмеулі сұрақтардың жауабын біліп қалыпты», - деп мысқылдап айтқан деседі. Құрбанғали Халиди айтады: «Ол 1294/1877-1878 ж. Шәуешекке мен дәріс алып жүрген уақытта келді. Мешітімізде азанды дауыстап шығару, дауыстап оқылатын намаздарды дауыстап оқу осы кісінің кезінен басталды». Бұл 1300-1882/1883 жылдан кейін орын алды. Ол қажылыққа барып келгеннен кейін дертке шалдығып, содан қайтыс болды.[5, p.5-6]
- Ахмад-Сафа қари ибн молда ил-Мұхаммед – қари, имам, қажы. Чистопольдан шыққан. Ілімін Бұхарада жалғастырды. Кейін Семейге келіп, хазіреті Иса имам қайтыс болған соң ол №3 мешіттің имамы болып тағайындалды. Ілімде озат болмаса да, Құран оқуда алда еді. 1868 жылы ол Васыл бай бастаған топпен бірге қажылыққа шығады. Келген соң наиб имамдыққа ауыстырылды. Аз сөзді кісі болатын.[5, p.6]
- Ибраһим ибн қари Ата – Семейдегі №1 мешіттің имамы (имамдыққа Осман қаридан кейін келген). Ахмад-Сафа қаридың ағасының баласы. Халидұлымен бір кезде Бұхарада білім алған.[5, p.6-7]
- Дамолла Ахмад Уали ибн Али ибн Мунасиб ибн Ураз-Мұхаммед әл-Утари (1833 жылы туған). Жастайынан әкесінен жетім қалған. Семейде дүниеге келген, анасының тәрбиесімен өскен. Дамолла Ризауддинмен бірге оқыған. Одан кейін білімін Бұхарада жалғастырды, хазіреті Миян Фараққа қол беріп, илм эз-заһир, илм әл-батын бойынша одан ижаза алған. Бұхарадан 1864 жылы оралып №7 мешіттің имамы, аймақтық ахун болып сайланды. Оның кезінде медресесі гүлденіп, одан көптеген қари, молдалар түлеп шықты. Тәубемен көз жасын жуатын сопы болған, өзіндік сөйлеу мәнерімен ерекшеленетін. Жасы жетпістен асқанда қажылыққа шықты, Одесса қаласына барар жолда жерленген.[5, p.7]
- Ахмаджан шаһид (д.қ.ж. 1310/1892-1893). Тегі башқұрт. Бұхара медресесінен ілім алып келіп Семейге орнығады. Имамдық қызмет атқармаса да, шәкірт оқытып даңқы жайылды. Аз уақытта көп шәкірт жиып, байлар оны алдырып, көп дүние берді. Солайша, мол дәулет жиып алды. Бір түні оның үйіне ұрылар түсіп, оны өлтіріп кетеді. Ол қылшылдаған отыз жасында шейіт болды. Құрбанғали Халиди онымен өмірде кездеспегенін білдірді.[5, p.15]
- Ахмаджан қари ибн Муслим ибн Мумин Жанбай – Семей қаласындағы Буқач байдың екі мұнаралы мешітінің имамы.[5, p.16]
- Ахмаджан ибн Алтайбай – Семей қаласындағы Тинубай мешітінің имамы. Мешіт Ертіс өзенінің жағасына салынған.[5, p.16]
- Исхақ ахун ибн Ахмад ишан. Ахун, имам Алматы салынып жатқанда (Семейдің) №1 мешітінің имамы болған. Генерал Колпаковский оған аса қамқорлықпен мәміле жасады. Генерал ол жерден кеткеннен кейін ахун имамдық лауазымынан алынды.[5, p.16]
- Исмаил муаззин ибн Ахмад ишан – Семей тас мешітінде көптеген жылдар азаншы болған.[5, p.17]
- Бабажан имам – Семейдегі Тінібай атындағы №6 мешітінің бірінші имамы. Ахмад Уали оның қазақ екенін айтқан.[5, p.22]

Қорытынды. Қазақ жерінен шыққан тарихшы, этнограф ғалым Құрбанғали Халидидің мұралары Ақпан төңкерісіне дейінгі халқымыздың тарихнама саласында биік орынға ие. Оның еңбектері мазмұндылығымен, нақтылығымен және жеткізу шеберлігімен құнды саналады. Халидұлының басылып шыққан кітаптарынан тыс қолжазбалары бар. 137 беттік қолжазбаның ағылшын тілінде өңделіп жарыққа шығуына Аллен Франк және Мірқасым Османовтың сіңірген еңбегі мол. Семей және оның мешіттерінің тарихына қатысты бөлігі «Materials for the Islamic history

of Semipalatinsk» кітабында, ал шығыс қазақ даласының діни тұлғаларының өмірбаяндары «An Islamic biographical dictionary of the Eastern Kazakh steppe, 1770-1912» кітабында жарияланған.

Мақалада аталған еңбектерге кең сипаттама берілді, Ресей империясының әлсіреп, жаңа үкіметі құрылар алдын аласапыран заманда өмір сүрген, Шығыс Қазақстандағы ірі білім орталығы саналған Семейде тұрақтап халықтың рухани дамуына үлес қосқан тұлғалар жайлы баян етілді. Мысалы, Семей мешіттерінің имамдары Ахмад ишан ибн Қызыл-Мұхаммед, Ахмад-Сафа қари, Ибраһим ибн қари Ата, Дамолла Ахмад Уали әл-Утари, Ахмаджан қари ибн Муслим, Ахмаджан ибн Алтайбай, Исхақ ахун ибн Ахмад ишан, Бабажан имам, т.б. Бұл қолжазбалардан алынған деректер қазақ тарихнамасы, дерекнамасы, өлкетану саласында өзекті саналады. Себебі, бұл мәліметтерді өзге еңбектерден кездестіру қиын. Құрбанғали еңбектерінің маңызы сонда, қағазға түспеген ауызша деректердің тарих өзенінде ізсіз жоғалып кетпей, кейінгі буын ұрпақтарға жетуіне күш салды. Бұған дейін Құрбанғали атамыздың шығармаларына негізделіп бірнеше іргелі ғылыми еңбектер жарық көргенімен, зерттеуді талап ететін мәселелер әлі де көп.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мұқанова А. Н. Құрбанғали Халидтың «Тауарих хамса» еңбегі қазақ тарихының дерегі ретінде: т.ғ.к. дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Ғылыми жетекші т.ғ.д., профессор Жұмашев Р.М. – Қарағанды, 2007.
2. Халид Қ. Тауарих хамса. Ауд.: Төтенаев Б., Жолдасов А. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 304 б.
3. Кармышева Дж. Х. Казахстанский историк-краевед и этнограф Курбанғали Халиди. – Советская этнография, 1971. № 1. – С. 100-110.
4. Allen J. Frank, Usmanov M. Materials for the Islamic history of Semipalatinsk: two manuscripts by Aḥmad-Walī al-Qazāni and Qurbān‘ali Khālīdī. – Berlin: Das Arabische Buch, 2001.
5. Khalidi Q. An Islamic biographical dictionary of the Eastern Kazakh steppe, 1770-1912. ed. Allen J. Frank, Mirkasyim A. Usmanov. Brill’s Inner Asian library. – Brill, Leiden, 2005. V. 12. – P. 179.
6. Абдулғани Әбул-Азм. Муғжам әл-ғани әз-зәһир. – Рабат: Муәссаса әл-ғани, 2013. Т. 3.
7. Абжалов С. У., Абдулхаким Б. Исламдағы «Табақат» ілімі және оның ерекшелігі. – 6 б.

«ҚАЗІРГІ САЯСАТТАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»

«THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF MODERN POLITICAL SCIENCE: TRENDS AND PROSPECTS»

«ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ»

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Саясаттану, 1 курс докторанты **Әлішерова А.Б.**

Ғылыми жетекші: *PhD Төлен Ж.М.*

Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

Аңдатпа: Бұл мақалада жастарға саяси тұрғыдан зерттеу жүргізіліп, оларды басты объект ретінде сипаттап, жастардың саясат процесінің мәні мен оның өзекті проблемалық өзектілігі ашылады. Жастарға мемлекет тарапынан көрсетіліп жатқан қызметтерге шолу

Сапарниязов К.Қ. «ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ ЖАСТАРДЫҢ АРАСЫНДАҒЫ ДІНИ БІРЕГЕЙЛІКТІ ЗЕРТТЕУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ»	335
Кенес Ә.А. МҰСЫЛМАНДЫҚ ІСКЕРЛІК ЭТИКАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	339
Турысбекова Д. THE DEVELOPMENT OF RELIGIOUS LITERACY AMONG THE YOUTH OF KAZAKHSTAN	343
<p>«ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ТІЛ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ»</p> <p>«LANGUAGE AND INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE MODERN WORLD»</p> <p>«ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ»</p>	
Осербаев Е. Н. «ВЛИЯНИЕ ТЮРКОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ НА ДУХОВНО-КУЛЬТУРНОЕ РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСТВА В СРЕДНИЕ ВЕКА».	346
Сариева А.Т. «ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ЗАМАНАУИ ПЛАТФОРМАЛАРДЫ ТАЛДАУ».	350
Жорабек Ж. Г. «ПОСТИСЛАМИЗМ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ МЕН ДАМУ ТАРИХЫНА ТАЛДАУ»	353
Есболова М. Ә. «ТҮРКІСТАН ҚАЗАҚ ХАЛҚЫН МӘДЕНИ ДАМУ МЕН МӘДЕНИ ТУРИЗМ ОРТАЛЫҒЫ РЕТІНДЕ».	358
Нарымбаев Қ. Д. ЖАТАҚХАНА ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІР МӘДЕНИЕТІ	364
Кұльжанов А. Б. «ІЗГІЛІКТІ ТУ ЕТПІ КӨТЕРГЕН ЖАЗУШЫ»	368
Қалықов О. С. «ӘЛ-ФАРАБИ ФИЛОСОФИЯСЫНДАҒЫ БОЛМЫС МӘСЕЛЕСІ (ОНТОЛОГИЯСЫ).	371
Сатыбалдина А. Т. «INTERCULTURAL COMMUNICATION OF THE PEOPLES OF THE GREAT SILK ROAD».	377
Оралкүл Ә.С. «БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛЛЕРГЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫ»	381
Копбаева Р. З. «THE CONCEPT OF MIRAS IN ISLAM»	385
Дьяченко Д. «РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПАМЯТИ В СОВРЕМЕННОМ ИСКУССТВЕ: НА ПРИМЕРЕ SCENT ART».	389
Елеусізбаева Н. М. «XIX Ғ. II ЖАРТ. – XX Ғ.Б. СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНЫҢ РУХАНИ-АҒАРТУШЫ ТҰЛҒАЛАРЫ ЖАЙЛЫ ҚҰНДЫ ҚОЛЖАЗБА»	393
<p>«ҚАЗІРГІ САЯСАТТАНУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ПРАКТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ТЕНДЕНЦИЯЛАР МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»</p> <p>«THEORETICAL AND PRACTICAL ISSUES OF MODERN POLITICAL SCIENCE: TRENDS AND PROSPECTS»</p> <p>«ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ: ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ»</p>	
Әлішерова А.Б. ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК ЖАСТАР САЯСАТЫ КОНТЕКСТІНДЕГІ ЖАСТАРДЫҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ	397
Kasymbayev A.Sh. LANGUAGE POLICY: FROM ECOLOGY OF LANGUAGE TO IDEOLOGY OF LANGUAGE	401
Сунмбаева Э.Н. МОЛОДЕЖЬ И ЕЕ ГРАЖДАНСКО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ АКТИВНОСТЬ	405
Ануарбек А.М. THE ELECTORAL BEHAVIOR OF CITIZENS IN MODERN KAZAKHSTAN	409